

A BOLGÁRAJKÚ MAGYAROK LEGNAGYOBB TEMPLOMA. A VINGAI RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM ÉPÍTÉSZETI TERVPÁLYÁZATA¹

NÉMETH NÓRA – MARÓTYZ KATALIN

A historizmus építészeti pályázatainak között különleges csoportot alkotnak a szakrális épületek pályázatainak, ahol egy közösség identitásának kifejeződését is látta legfontosabb középületében. A 19. század végére egyre gyakrabban határozta el magukat kisebb közösségek is, hogy a legjobb építészeti terv megtalálására versenyt hirdessenek. Vinga városa 1886-ban hirdetett pályázatot római katolikus templomának tervezésére, amelyről az építészeti közélet legfontosabb orgánuma, az Építési Ipar is beszámolt. Vinga esetén az identitás témáján és a korabeli pályáztatási eljárás jellegzetességein túl a historizmus meghatározó kérdését, a stílust is vizsgálhatjuk, és a kereszténységhez asszociatív értékében közelebb álló neogótika térhódítását tapasztaljuk.

Kulcsszavak: historizmus, neogótika, építészeti pályázat, Vinga, Steindl Imre, Sztéhlo Ottó, Tandor Ottó, Eduard Reiter

Keywords: historicism, Gothic revival, architectural competition, Vinga, Imre Steindl, Ottó Sztéhlo, Ottó Tandor, Eduard Reiter

Aradtól alig egynapi járóföldre, délre fekszik Vinga, központjában – a mai településképhez viszonyítva – egy meglepően nagy és reprezentatív kéttornyos neogótikus templom hívja fel magára a figyelmet. Az 1892-ben átadott épület története több szempontból is figyelemre méltó. Az Osztrák–Magyar Monarchia egy magát egyszerre bolgárnak és magyarnak valló közössége identitásának kifejezésére lényegében egy emlékművet állított önmagának, ami hitét és gazdagságát is hivatva volt kifejezni. Mindehhez a korszakban egyre szélesebb körben terjedő építészeti pályáztatást választotta eszközül, evvel a korabeli építészeti közélet és szaksajtó érdeklődését is kiváltva. A pályázatot Sztéhlo Ottó nyerte, de a megépült templom tervezőjének neve sokáig homályban maradt. Tanulmányunkban a történet eleddig ismeretlen részleteinek feltárásán kívül bemutatjuk azokat tényezőket – a helyi közösség szerepén túl a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet befolyását és a stílusválasztás hátterét – amelyek alapvető hatást gyakoroltak a vingai római katolikus templom építéstörténetére.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

„Nemzetiségét és nyelvét imádja, s bármely bolgár büszkén vallja be nemzetiségét míg a közös hazának hú és igaz fia”² – a katolikus bánáti bolgár kisebbség mint megbízó

A bánáti bolgárság a legrégebbi, etnikailag megőrződött bolgár közösség nemcsak a mai Romániában, de az egész világon szétszóródott bolgár diaszpórában belül is.³ A dél-nyugati és az északi bulgáriai területről – Szvistov és Nikápoly között – származó lakosságnak erős katolikus öntudata volt. Az utóbbi, északi csoportot nevezik *paultyánoknak*, az ő papjaik már a 16. századtól a ferencesek voltak, a források szerint katolikus hitük miatt a pravoszláv bolgároktól mindig távol tartották magukat.⁴ A Habsburg Birodalomban, majd 1868-tól az Osztrák–Magyar Monarchiában a nemzetiségi ellentétek közepette a bolgár közösség és a magyarok közt más nemzetiségekhez képest igen harmonikus volt a viszony, ez nagyrészt annak köszönhető, hogy a török hódoltság elől menekülő körülbelül 35 családot számláló, első bolgár telepések engedélyt kaptak III. Károlytól,⁵ az 1730-as évek végén, hogy Temes megye lakatlan részeit népesítsék be.⁶ Főképp kereskedők érkeztek és alapították meg egyik első városukat, Vingát. A települést Theresiopolisnak is hívják, mert Mária Terézia adta meg jogait 1741-ben. Kiváltságlevelükben 14 pontba foglalták jogaikat és kötelességeiket, amelyek egy középkori városköztársasághoz emlékeztetnek.⁷ Maga a város szigorú rend szerint épült ki a birodalom urbanizációs törekvéseinek megfelelően. Közterületei, széles, egyenes utcái, járdái, udvarai, terei városias külsőt kölcsönöztek a településnek. 1777-től a Bánátot birodalmon belül a magyar területhez kapcsolták, így királyi városi privilégiumaik vesztek jelentőségükből, de a vármegye-rendszer védte az identitásukat, ami származási helyüktől távol is megmaradhatott, erősödhetett.⁸ Az önálló bolgár állam 1878-as megalakulásától a század végéig kb. 4800

² CSORBA 1867, 41–42.

³ A Bánágban megtelepedő diszpóra 1738–1741-ben történt bánáti áttelepedésük kezdetén 4600 főt számlált. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a Bánágot Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság között osztották fel, a két legelső és legfontosabb kolónia, Óbesenyő és Vinga, valamint a később kialakult települések, Brestye, Denta és Bolgártelep, a román állam része lettek. NYAGULOV 2005, 60–67.

⁴ VASILÉIN 2005, 89–90.

⁵ Az üldöztetés okai az 1688-as délnyugat-bulgáriai csiprováci törökellenes felkelés megtorlásaira vezethetőek vissza. NYAGULOV 2005, 60–67.

⁶ [MARTON] 1892a.

⁷ Felméréssel kijelölt határokkal rendelkező területen lakhatnak az őket követő római katolikus vallású „paulichian” nemzetséggel együtt; ellátásukra minden jogot (pl. malom-, mészárszéki-, halászati-, de korcsmáltatási jog is) megkaptak taksa fizetés ellenében, saját közösségükbe teljes jogú tagként fogadhatták be hátramaradt nemzetségük tagjait, akik csatlakozni kívántak hozzájuk, a templomok és iskolák kegyúri jogait is megkapták a közösségből szabadon választott, független vezetők – akiknek kötelezően római katolikusnak kellett lenniük és adómentességet élveztek. Saját elsőfokú bíróságuk volt, a birodalom teljes területén kereskedhettek, évi három vásárt tarthattak, tűzi- és építőfával a határból magukat elláthatták, sőt, az erdők távolsága miatt a királyi kamara a szállítást is vállalta a magáéval együtt. Mindezen kiváltságokért katonaszerelési és évi kétszeri adófizetési kötelezettségük volt. [MARTON] 1892a, 67.

⁸ KAREBENCHEVA 2009, 70–71.

bánási bolgár telepedett vissza, ez az ebben a korszakban már százezres bánági bolgár népességnek csak töredékét jelentette. Ez részben katolikus hitüknek és sajátos kultúrájuknak köszönhető, mert különálló etnikai kisebbségi csoportot alkottak – és alkotnak tulajdonképpen a mai napig –, amely ugyan a bolgár nemzet rokona, de önállósága megőrzését mindig nagyon fontosnak tartotta. A bánági, délvidéki bolgár terminus mellett használatos „paultyán” vagy „paultyán bolgár” megnevezés, amelyet főleg a katolikus egyház használ, az általa teremtett és táplált történelmi mítosz szellemében, amely a paultyánság és a katolicizmus azonosságát hirdeti.⁹ Egy 1892-en megjelent, a vingai tanító által írt emléklap első fejezetében szereplő összefoglalás szerint „A bolgárok azt hívén, hogy a rend [főként horvát nyelven prédikáló, más szláv nemzetségű ferences rendi szerzetesek] befolyásának köszönik új hazájukat meg kiváltságukat, több ízben rendkívül ragaszkodtak hozzájuk. E ragaszkodásuk időközben lelelohadt”, sőt, az 1880-as évek végére annyira kiélestedt a vita, hogy a ferences rendi provincia főnöke lemondott a vingai parókiáról, és az ó-besenyői plébánost nevezte ki a város.¹⁰ A vita azonban nem magát a katolikus vallásukat érintette – két évtizeden keresztül engedély nélkül miséztek és gyakorolták a római katolikus hitet – az a kiváltságlevelük kiállításától kezdve mélyen identitásuk része volt.¹¹ A hit gyakorlásának helyszíne ezért különösen fontos: „Városunk derék lakossága a templom ügye után iskolája ügyét hordja szíven s ki annak templomát, iskoláját támadja meg, az egyszersmind megtámadja a bolgárjukak legbensőbb, legszentebb s legnemesebb érzelmét.”¹²

A 17. századi szorult helyzetből való kiszabadulás és az új, befogadó otthonra találás élménye a bánági bolgároknak mélyen gyökerező szeretetet keltett új hazájuk felé, főként a magyarok irányába,¹³ amely az identitásuk szerves része volt a 19. század utolsó harmadában is. A jó viszony kölcsönös volt: a magyar sajtóban is pozitív kép élt a hazaszerető bolgárokról.¹⁴

⁹ NYAGULOV 2005, 60.

¹⁰ MARTON 1892, 4.

¹¹ Független vezetőiknek kötelezően római katolikusnak kellett lenniük, a megerősítő oklevélben a paulichian nemzetségnél ki is van emelve, hogy igaz hitűek. Szintén a Habsburg katolizáció miatt engedhették meg nekik, hogy a város gyakorolhasson bizonyos kegyúri jogokat: „Megengedve legyen egyuttal ugyanazon bolgároknak katolikus templomokat es iskolákat saját költségükön felállítani es fentartani, melyek fölött a plébániák adományozására nézve a kegyúri jog gyakorlása a bírót es közönséget illetendi.” [MARTON] 1892a.

¹² MARTON J.: Kívánságaink II. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* III. (1885. március 20.) [1.]

¹³ Mít akarunk? *Temes-Vingai Híradó* II. 3. (1894. január 14.) [1.]

¹⁴ „... van Magyarországon egy nemzetiség, mely soha nem adta jelét annak, hogy nyelve nem magyar, mely soha nem vallotta magát másnak, mint magyarnak s ... a szabadságharc alatt is megmutatta, hogy csak ajka idegen, de lelke-szíve magyar ... E nemzet – vagy ha úgy tetszik – e népfaj: a bolgár.” PALOTAY 1885.

Helyi sajtójuk többször hangsúlyozta a magyarsághoz való tartozásukat,¹⁵ a magyar nyelv tudásának fontosságát.¹⁶ Az asszimiláció elsősorban a nyelvben, művelődésben és kultúrában mutatkozott meg, és az elit elmagyarosodásához vezetett.¹⁷ Öndefiníciójukra az is jellemző, hogy kifejezetten kikérték maguknak a nemzetiség jelzőt és magukra nézvést a bolgár ajkú magyar megnevezést használták.¹⁸ A magyar közösségbe való asszimiláció mellett az 1860-as évektől a bánági bolgár közösség látványos etnokulturális fejlődésen is átment: a helyi bolgár dialektust bevezették az oktatásba és a liturgiába. A katolikus egyház bátorításával megszületett a bánági bolgárok beszélt nyelven alapuló, latin betűs írása; imádságoskönyvek, tankönyvek, folyóiratok és irodalmi alkotások jelentek meg. 1881-ben indult a *Vingánska Nárudna Nuvála* hetilap két nyelven, amely egyfajta összekötő kapocs volt a bánági polgárok között, ebben reagáltak a Budapesten megjelenő magyar sajtóra is.¹⁹ Az 1885. évi Általános Kiállításról egész tavasszal tudósításokat közölt a *Vingai Néplap*, áprilisban a főszerkesztő felhívást tett közzé, hogy szervezeten utazzanak együtt a fővárosba, részben a saját háziszótteseik megtekintése miatt.²⁰

Látható, hogy a vingai bolgárok nagyon érzékeny viszonyt alakítottak ki két identitásuk közt. Egyrészt a bolgár nyelvűség és helyi kultúra, saját történelem birtokosaiként; másrészt a sokszínű Habsburg birodalom részeként, a többségi kisebbséghez tartozóként, nem pedig

¹⁵ Főszerkesztői programadó írásnak is tekinthető Koszilkov Lipót cikke a *Vingai Néplap* első számában. Ebben a lap céljaként azt jelöli meg, hogy a bolgár nyelvű polgártársak magyarosodásához felületet szolgáltasson. KOSZILKOV L.: Beköszönésül. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* II. (1885. január 5.) [1.]

¹⁶ *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* II. (1885. január 20.) [1.]

¹⁷ NJAGULOV 2009; KARABENCHEVA 2009. Ezt támasztja alá az alábbi idézet is a helyi sajtóból: „A bolgárok rég rájöttek arra az igazságra, miképp csak így biztosíthatják létüket, ha a korral lépést tartva, művelődnek s emellett a magyar testvéreikkel asszimilálódnak.” MARTON J.: Kívánságaink II. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* II. (1885. március 20.) [1.]

¹⁸ „A »Budapest« című napilap f. é. 13-ik számában Vingáról egy közlemény jelent meg ... Legelőször és azon elnevezés ellen kell tiltakoznunk, mintha Vinga városa Bolgárország provinciája lenne. Itt nincsenek bolgárok, hanem igenis bolgárjékú magyarok, kik bármily türelmetlenek legyenek is, tiszteletben kívánják tartani a város többségének véleményét, a megye határozatát.” Helyi hírek. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* II. (1885. január 20.) [1.] és egy Andrássy Gyula miniszterelnökről szóló anekdota leírásában is ugyanezt a megnevezést használják: PALOTAY 1885. Ugyanez az attitűd jellemző majdnem egy évtizeddel később is; a vingai polgárok Lázáru György vingai ügyvéd ellenében egy nyilatkozatot küldtek be az *Egyetértés* c. lapnak, amelyben magyar bolgárok önmeghatározást kérnek a nemzetiség helyett. MANUSOV 1893 [1.]

¹⁹ A vingai lap 1881-ben indult, az évfolyam a hetedik számmal, április elsejével megszűnt. Főleg helyi híreket közölt, de vállalkozott a magyar irodalom tolmácsolására is, valamint néhány önálló bolgár verset, karcolatot is közreadott. Az újság 1885-ben jelent meg ismét, a tisztán bolgár nyelvű lapból kétnyelvű (magyar és bolgár) újság lett, más nem változott. A „társadalmi, közművelődési és közgazdasági lap” erőteljesen kormányparti volt. Az újság az 1887-es csonka évfolyammal fejeződött be, a szerkesztő nagy sajnálkozások közepette adta hírül, hogy nem az érdeklődés vagy a téma hiánya, hanem más jellegű, főleg a helybeli hatóságokkal támadt nehézségei miatt szünteti be. FRIED 1980, 165–168. 1893. január 15-től március 19-ig jelent meg a *Magyar Néplap* melléklete, a *Nuvalata na madzsarstyite balgare – Magyarországi Bolgárok Lapja* és ugyanebben az évben indult a 1894-ig megjelenő *Temes-Vingai Híradó* majd a *Narudna Nuvala* (Néplap, 1908–1909). NAJDENOVA 1993, 241–242.

²⁰ PALOTAY 1885.

nemzetiségként határozták meg magukat. Ezek a párhuzamos, saját múlton alapuló identitások tipikusan a historizmus idejében jöttek létre, és határozták meg a közösségeknek fontos, a művészeti ágakon belül a legerősebb társadalmi beágyazottságú és „lassú” építészetet is.

A historizáló építészet történelem- és művészetfilozófiai háttere

A historizmus tulajdonsága, megkülönböztető sajátossága, hogy tudatosan kutatja a történelmet, a formák eredetét feltárva megértettnek véli annak logikáját, amelyet így tovább használhat és fejleszthet. A választott stílus és forma részben már korábról is ismerős volt, azonban a 19. század közepétől a megjelenő új anyagokra, módszerekre és épülettípusokra simult. Párhuzamosságok és választások jelentek meg: több múltbéli korszak ismerete azok használatával is járt, és a saját tartalmat egy olyan formába öntötték, amelyet kiragadtak eredeti kontextusából, kifejeztek vele valamit és amely sokaknak ismerős lehetett; a közönség dekódolni tudta, hogy az épület milyen eszméket akart kifejezni.²¹

A történelem tudománya abban a formában, ahogy ma ismerjük, a felvilágosodás idején, a 18. század utolsó évtizedeiben kezdett tudományos diszciplínává válni, szerepe és jelentősége pedig gyorsan nőtt. Ennek egyik leginkább reprezentatív jele, hogy ma a 19. század közepén kezdődő stíluskorszakokat átfogó gyűjtőnévvel historizmusnak hívjuk. A kezdetekkor, a tényekre alapozó új történelem-tudomány mellett az „alapító atyák”, a német romantika első generációja – Immanuel Kant, Friedrich Schiller, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling – elemi szükségét érezték, hogy megpróbálják feloldani a felmerült kétségeiket, hogy a tapasztalati úton leírt történelem egyáltalán nem bizonyítja a történelem értelmét. Nem sokkal később Georg Wilhelm Friedrich Hegel alkotta meg az első olyan koherens gondolatrendszert, amely némi megoldást kínált a belső ellentmondásokra. Ezzel nagyjából egy időben a tudományos alapú, mai értelemben vett művészettörténet is megszületett, amelynek két jelentős alakja Hegel két egyetemi tanítványa – de nem követője – Franz Theodor Kugler és Karl Schnaase volt. Mindhárman foglalkoztak a kortárs művészettel és annak jövőjével is. A művészet tudományosságának kialakulása, megértése, leírása és kutatása a 19. század közepétől egyszerre folyt annak modern igényekre való használatával. Ehhez hasonló indítatásból építészetelméleti munkák születtek építészek tollából is,²² hogy a stílusokat hogyan, mire kell

²¹ Az építészethez köthető történelemfilozófiai, művészettörténeti és összefüggéseket ebben az írásban csak nagyon röviden említjük az érthetőség kedvéért, részletesebben: NÉMETH–MARÓTY 2018.

²² A legjelentősebb VIOLLET-LE-DUC 1863–1872 és SEMPER 1860. A magyarok közül Neő Béla volt az egyik első, aki írt erről a témáról.

és lehet használni, mi az eredetük, vagy milyen nemzeti karakter olvasható ki egy-egy nép művészetéből. Az egyik legismertebb és legfontosabb építész-író Gottfried Semper szerint minden nemzeti-politikai elv saját tervszerűen átgondolt építészeti kifejezést szeretne.²³ Semper építészeti stílusról szóló írása korának,²⁴ szellemi környezetének szülötte – Schnaase, Kugler és Hegel és Charles Darwin állításai-eredményei köszönnek vissza bennük.

Az építészet társadalmi beágyazottsága nem csak a stílus kialakulásával, üzenetközvetítő szerepével kapcsolatban vizsgálendő szempont, hanem az épület megítélésével kapcsolatban is; a historizmusban alakult ki és erősödött meg a pályáztatás, a verseny gyakorlata. Az erősödő polgárság korában, művészetében a különböző nemzetek, narratívák, stílusok létezését elismerték, de ezek nem mindig éltek békében egymás mellett, egyenrangúan. Történetírási szemléletek, a stílusok versenyeztek egymással, ahogy a szabad piaci versenyben a polgárok. A 19. század közepétől népszerű kiállításokon egymás mellett mutatkozott be minden náció és összehasonlítási alappá válhattak az ott felsorakoztatott művek, mint a nemzetek karakterisztikusan saját művészetének termékei. Versenyeztek szó szerint is a nagydíjakért, de átvitt értelemben az elsőbbségért is. Semper az 1851-es londoni világkiállításról szóló hosszabb írásában részletesen elemzi a francia és az angol művészet állapotát, és hasonlítja a némethez. Úgy látta, fejlődniük kell, leírta, hogy miben és hogyan kellene követniük a két nemzet példáját.²⁵ Semper az angol nép egyik jó tulajdonságának az „önkormányzatiságot” tartotta, hogy nem tűrnek meg korlátlan uralmat maguk felett, ez pedig a szabad verseny abszolút térnyeréséhez vezetett a szigetországban. A versenyben pedig fontos, hogy ki ítéli meg mi a jó, ki a nyertes. Semper szerint ebben követendő példa Anglia: a minőség, a jó-ság megítéléséről mindig a megrendelő kell ítéljen. Akkor is, ha téved. Ha magánszemély a megbízó, akkor ő, ha állami megrendelésről van szó, akkor a nemzet a legfőbb bírá.²⁶ Károsnak tartotta, ha szakértői, akadémiai testületek joga az ítélet – mint például Franciaországban –, mert az rabbá teszi a művészetet, megváltoztathatatlan keretek közé szorítja.

Ezzel a semperi felfogással a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet valószínűleg nem értett egyet.²⁷ A pályáztatást és a szakértői jelenlétet mindig is elrendő célnak, fejlődésnek tekintette

²³ A befejezetlenül maradt kötetében: SEMPER 1860, 397.

²⁴ SEMPER (1869), 102–105.

²⁵ SEMPER (1851), 33–72.

²⁶ SEMPER (1851), 61–63.

²⁷ „Az építészsakma első modern értelembe vett érdekképviseleti szerve Magyarországon ... az 1867-ben alapított Magyar Mérnök Egyesület volt, 1872-ben vette fel a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet (MMÉE) nevet, és ellátta a mai kamarai feladatokat egészen 1944-ig. Kezdetől fogva fő céljai között szerepelt a pályázatok ügyének képviselete, évente saját egyleti pályázatokat hirdettek, tagjai gyakran vettek részt a bírálatokban.” SZÉKELY–MARÓTY 2018.

a „technikusi kar”, és egy másik szempontból tekintettek a művészetre gyakorolt befolyására is. Semper a művészet keretek közé szorítását látta a megrendelők helyett ítélő szakértőkben, a magyar egylet viszont az egyetlen lehetőséget, hogy a költségcsökkentéssel járó minőségi romlást el lehessen kerülni. Semper és az Egylet is tekintettel volt a megbízókra, de más hatást tulajdonítottak nekik: az egyik a döntés jogát akarta megadni nekik és ezzel remélte, hogy az egyedi igényekre szabott tervezéssel, a csak a megrendelő szabta keretek közt mozgó alkotás a liberális piacgazdaság logikája alapján a jobb minőségnek kedvez. Az egylet azonban – szintén a liberális piacgazdaság logikája szerint – attól tartott, hogy a megrendelő leginkább érzékeny és nem érdekli annyira az építészeti minőség, így az árak versenyében csak egyre lejjebb kerül a művészi színvonal a szakmai szervezetek beavatkozása nélkül.

A vingai római katolikus templom pályázatának esetében a város, mint kegyúri jogokat gyakorló megrendelő ezt a két nézetet akként ötvözte, hogy lényegi döntést nem engedett át független szakértőknek, de ha olyan tanácsot kapott – akár, mint látni fogjuk, kéretlenül is –, amelyet megszívlelésre érdemesnek tartott, akkor elfogadta azt, például az Egylet ajánlásait, amelyekkel eredményessé tehetette a pályázatot. Később már maga a városvezetés fordult segítségért az Együlethez, azonban az építési költségek adta korlátok és a művészi igények közti egyensúlyozásra nem sok terük adódott. A város hívó lakossága a levéltári források alapján igen aktívan részt vett az egyházi kérdésekben, így joggal tartottak vezetőik a közfelháborodástól, ha igényeiket nem vették figyelembe.²⁸ Az építéstörténetben kicsit előreszaladva azonban azt is megállapíthatjuk, hogy a semperi szemszögből talán ideálisnak tűnő helyzet – teljes önállóság a döntésekben, de szakértők tanácsának meghallgatása – mégsem hozott megfelelő eredményt: már 1922-ben, harminc évvel a felszentelés után a templom állapota rendkívül rossz volt, bár ennek talán nem tervezési, hanem anyaghiba volt az oka.²⁹

²⁸ A 18. századi egyszerű leltáraktól kezdve a rendszerváltásig sok irat maradt fenn, amelyek között egyházi tisztviselői választási szabályzatok, választások jelöltjeinek véleményezése, az eredmények körülményeinek jegyzőkönyvei, fellebbezések is megtalálhatóak. Mindebből egy igen aktív, véleményének rendszeresen hangot adó gyülekezet képe rajzolódik ki, akik akár az egyházi személyek eltávolítását is elérték. Lásd ADRCTI VINGA. A városvezetésről pedig a helyi sajtó (mindkét hosszabban is működő újság, a *Vingai Néplap* és a *Temes-Vingai Híradó* is) jelentetett meg rendszeresen elégedetlenséget megfogalmazó cikkeket.

²⁹ Havlin Vencel adminisztratív intéző 238. sz. levele a Csanád egyházmegyei főhatóságnak, Vinga 1922. november 11. ADRCTI VINGA, 1 doboz.

„Kezdjük tehát Isten házával, a templommal.”³⁰ Egy város megmozdul: a pályázat

A pályázat kiírásának körülményei

Mint korábban láthattuk, a vingai bolgároknak fontos tényező, sőt identitásuk egyik alapja volt katolikus vallásuk, így a vallásgyakorlás helye, a templom is. A gyülekezet a 19. század végére kinőtte klasszicista templomát. Először 1879-ben határozták el, hogy nagyobb és díszesebbet szeretnének.³¹ Schäffer Vilmos, a város kapitánya a közgyűlésen indítványt tett, amelyben az új templom építését nem csak azzal indokolta, hogy kinőtték az amúgy roskadozó régit, hanem azzal is, hogy a „mai kor ízlésének sem felel meg”.³² A közgyűlésen megalakult az Építési Bizottság a városi képviselőkől³³ Schäffer Vilmos elnöklete alatt,³⁴ 1883-ban folytatódott az előkészületek: a város közgyűlése elfogadta azt az indítványt, amelyben minden földbirtokkal rendelkező vingai lakost köteleztek, hogy a pót-, vagy lucernás kertjük bevételeit egy templom-alapba adakozzák, és felállítottak egy téglavető műhelyt. A helyi lap folyamatosan tudósított az eseményekről – már csak azért is, mert a főszerkesztő rokona az Építési Bizottság tagja volt, közölték a gyűjtés eredményét 1885 februárjában,³⁵ majd a pályázat kiírásának hírért júliusban.³⁶ A városi képviselőtestület a pályázat szövegét az 1885. december 14-én tartott közgyűlésén fogadta el, a kiírás a helyi sajtóban teljes terjedelmében a következő évben, 1886. január 16-án jelent meg.³⁷

A beadott dokumentációnak tartalmaznia kellett alapozási, földszinti, a tornyok különböző magasságában felvett alaprajzokat; hossz és keresztmetszeteket, minden nézetből egy-egy engedélyezési terv szintű rajzot. A Parlament pályázatának évtizedében járunk, így

³⁰ MARTON J.: Kívánságaink. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* II. (1885. március 5.) [1.]

³¹ Szabad királyi városi jogaik közé tartoztak a kegyúri jogok is, bár ebben az időben a ferences rendi papok provinciájába tartozott a város. MARTON 1892, 4.

³² [MARTON] 1892b, 11.

³³ Feletár György, Titzer Antal, Veres Ferenc, Koszilkov János, Necsov Bóna, Csulyák Rafael, Lunacsek Károly, Bartulov Döme, Augusztinov Antal, Dubcza Ferenc, Szmók György, Nenkov Bóna, Dubcza Miklós és Paulov György. Közülük Koszilkov János személye lehet jelentős, hiszen rokona (feltehetőleg testvére) a templom pályázatáról bőven tudósító *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* főszerkesztőjének, Koszilkov Lipótnak.

³⁴ A megjelent képviselőtestület (28 fő) majdnem fele bekerült a bizottságba (14 fő), és csak egy fő nem volt a testület tagja, de ő Csulyák Demeter képviselő rokona lehetett, Csulyák Rafael. MARTON 1892, 11.

³⁵ „Városunk új templomépítési alapjának kimutatása. Az 1880–84-ik év végéig szóló összes bevétel 53 000 195 forint, 54 kr. ... A kész téglamennyiség 1 millió 172 000 darab. – Reméljük, hogy az új templomépítéshez már nemsokára hozzáfoghatunk, mi annál is inkább kívánatos, mivel a régi templomépület polgári iskolává fog átalakítani.” Helyi hírek. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* II. (1885. február 5.) [1.]

³⁶ „Hiteles kútforrásból arról értesültünk, hogy városunk képviselőtestülete legközelebb az új templom tárgyában tanácskozáván, pályázatot írt ki a szükséges tervezetek előkészítésére. A templom más és egészen szabad térre fog épülni. Három oltára lesz. A főhajó 500 négyzetméterre van fölvéve. A város 74.000 ft-ot ad az építésre, azonkívül az építéshez szükséges vasat és cementet. A templom alapja jelenleg 34.400 ft készpénzből és 1.172.000 darab téglából áll.” Hírek. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* II. (1885. július 5.) [1.]

³⁷ Pályázati hirdetés. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* III. (1886. január 16.) [utolsó oldal]

nem meglepő, hogy meg volt kötve a templom stílusa: „A templom »góth ízlésben« két toronnyal tervezendő”.³⁸ A felhasználandó anyagokra is adtak utasítást: tűzmentes boltozat és fémlemez-fedés szerepelt a kivánalmak között. Költségvetést is kértek, amelyhez megadták a költségkeretet, határidőként pedig 1886. évi április hó 1. napját jelölték ki, amikor a dokumentációt költségvetéssel együtt be kellett adni.³⁹

A kiírás a korszak többi pályázatához és a város lélekszámához képest meglepően alapos és szakmai, az eddigi forrásokból azonban építész közreműködésére nem találtunk utalást. A feladatok ügyes körülírása mellett azonban a mennyiségeket és értékeket vagy rosszul mérték fel, vagy igyekeztek a lehető legköltséghatékonyabban megoldani a problémákat. Ezt az építészek szakmai érdekvédelmi szervezete, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet fel is róttá. Az Egylet 1886. évi első ülésén rögtön január 1-én megvitatta a pályázatot, és úgy döntöttek, hogy figyelmeztetik a várost, hogy ezekkel a feltételekkel szinte garantált a sikertelenség.⁴⁰ Ezután egy hosszabb cikk is megjelent a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyének főszerkesztőjétől, Nendtvits Gusztávtól *Őszinte szó Vinga város tervpályázatáról* címmel.⁴¹ Nendtvits az általános pályázati helyzet elemzése után tért rá a vingai esetre. Véleménye szerint annak, aki összeállította a kiírást, fogalma sincs „hogy egy csúcsíves stylú templomnak csak komoly számba menő vázlata is mily fontos tanulmányozást, mily gondos és hosszantartó munkát igényel; nem tudhatják azt, hogy még az alapzatoknak rajzát nem lehet véglegesen papírosra tenni, míg a terv készítője a torony legfelső csúcsával, a boltozatok minden bordájával, a homlokzatoknak és a templom belsejének egész kiképzésével teljesen tisztában nincs; mert épen ennél a stylnél, épen és egy templomnál eleitől végig minden összefügg, s egy ilyen tervvázlat is, nagyon de nagyon sokszor átdolgozandó, míg véglegesen megállapítva a papírosra tehető és benyújtható”. A feladat nehézségét pedig nem csak időben nem mérték fel helyesen a pályázat kiírói, de ezzel összefüggésben alacsony volt a tervezett javadalmazás is.

³⁸ Pályázati hirdetmény. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* III. (1886. január 16.) [utolsó oldal]

³⁹ Az alaprajzokat 1:100-ban, a metszeteket és nézeteket 1:150-ben kérték. *Hírek. Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* II. (1885. július 5.) [címlap]

⁴⁰ A mű- és középítési szakosztályok legfőbb kifogása az volt, hogy nagyon rövid a határidő és alacsonyak a díjak. Határozatuk értelmében az Egylet választmánya figyelmeztetni fogja a várost, hogy a kihirdetett feltételekkel nem lehet elvárni megfelelő pályaműveket. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet mű- és középítési szakosztályok ülése. *Építő Ipar*, X. (1886) 3. 25.

⁴¹ Megjegyzi, hogy ilyet még nem látott: „Hát, mélyen tisztelt képviselő testülete Vinga r. t. városának, mi évek hosszú során keresztül figyelemmel kísértük a belföldi, valamint a külföldi pályázatokat; találtunk azok között, kivált belföldön, sok csodabogarat, de ilyent még egyet sem! Nem is tudunk egyebet képzelni, mert távol álljon tőlünk az, hogy bárkit is rosszhiszeműség gyanújával csak a legtávolabbról is illessünk, mint hogy azoknak, kik ezen hirdetés szerkesztésébe befolytak, a legkisebb fogalmuk sincs arról, hogy mit követelnek tulajdonképpen.” NENDTVICH 1886, 31–32.

Az érdekvédelmi szervezetek egyik fő feladata, hogy a munka értékének megfelelő fizetséget kiharcolják, így kissé álszentnek tűnik, hogy a javadalmazás jelentőségét igyekeztek – Nendtvits és más egyleti tagok is – jelentéktelen kérdésként beállítani.⁴²

A pályázati kiírás lényegében egy azonnal használható engedélyezési tervet kívánt. Ezt Nendtvits a szakmai önérték megbotránkozásával kifogásolta; egy templom esetében egy engedélyezési tervet nem lehet egy pallér, vagy építőmester segítségével kivitelezési tervvé alakítani.⁴³ Az Egylet közgyűlési határozatban megszavazott „figyelmeztető” levelében végül ez úgy szerepelt, hogy egy pályázat célja más, a végleges terveknek csak az alapja lehet.⁴⁴ Az Egylet megoldási javaslatot is mellékelte leveléhez, amelyben kérte a várost, hogy három hónappal hosszabbítsa meg a határidőt, mérsékelje a feladatot a rajzok részletességének csökkentésével, a részletes helyett csak általános költségvetést kérjen, és a díjakat emelje fel.⁴⁵ E korai érdekvédelmi küzdelem végét az Egylet tagsága győzelemként könyvelhette el, mert a város vezetése minden kifogásukat elfogadta, módosított a pályázati kiíráson: a határidőt meghosszabbították, a díjakat felemelték.⁴⁶

A pályázat értékelése 1886 novemberében történt meg; a bírálatra a város új bizottságot állított fel, amelynek tagjait és az eredményt is közölte a helyi sajtó.⁴⁷ A bizottság elnöke Temes megye alispánja, ifj. Ormós Zsigmond kir. tanácsos volt, tagok: Petrovics Milos kir. kerületi főmérnök, Radiszlovits Ferenc megyei mérnök, Klein Jakab műépítész és ipariskolai tanár, Matagovszky Károly műépítész és Mayer Károly megyei aljegyző – tehát két kivétellel mind mérnökök, ami a korszak pályázati zsűrijeit tekintve ritkaság. A bírálati jegyzőkönyvet ugyan nem ismerjük, de a helyi sajtóban megjelent egy részletes cikk, amelyben a bírálat nehézségeit írták le: „végre abban történt megállapodás, hogy a »C. M. B.« jeliségű terv, mint a mely a pályázati feltételeknek legjobban megfelel, fogadtassék el, úgy azonban, hogy ha az illető pályázó tervét olyanképpen alakítja át, mint ezt a bizottság s a lakosság zöme óhajtja. Erre

⁴² TOLNAY–NEY 1886, 44–45.

⁴³ „...tulajdonképpen teljesen kész végrehajtási vagyis pallértervek kívántatnak. No már bárki legyen is az építés vezetésével megbízva, az ezeket is csak úgy át lesz kénytelen dolgozni, mint egy tervvázlatot, s a különbség csak az lesz, hogy a végleges végrehajtási terveket így rossz pallértervek, amúgy meg jó tervvázlat alapján készítheti el. Azt pedig csak nem képzele a t. képviselőtestület, hogy a terveket tulajdonába véve egyszerűen odaadja valami jó pallérnak és rossz építőmesternek, aki majd azok alapján további vezetés nélkül a templomot föl is építi?! Ha valahol, úgy csúcsíves stílus templomnál elkerülhetetlenül szükséges a mester szeme és keze, és azt nem lehet ám csak úgy fölépíteni mint egy csőszkunyhot!” NENDTVICH 1886, 32.

⁴⁴ TOLNAY–NEY 1886, 44–45.

⁴⁵ TOLNAY–NEY 1886, 44–45.

⁴⁶ Mi újság? *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap*, III. (1886. április 1.) [1.]; A M. Mérnök- és Építész-Egylet közgyűlése. *Építő Ipar*, X. (1886) 24. 254.

⁴⁷ BÍRÁLAT 1886.

felbontatván a jeligés levélke, abból pályanyertesként Szehlo Ottó bpesti műépítész neve tűnt elő, kinek aztán az első 600 frtos díj megadatni határozott. A második, azaz 400 frtos díjat a »Kék karikás« jeligéjű terv nyerte, melyet Tandor Ottó szintén bpesti műépítész készített. A harmadik terv, azaz a »Kettős-góth-kereszt« jelige alatti elismerésre méltatott.⁴⁸ Mindkét nyertes terv készítője Steindl Imre irodájában dolgozott az Országházon ebben az időben.⁴⁹

A pályaművek

A pályázatra beérkezett tervek közül néhányat az egyházmegyei levéltárban megőriztek.⁵⁰ Szehlo Ottó „C. M. B” jeligéjű nyertes tervéből ismerünk egy hosszmetsetet és oldalhomlokzatot. Ezen kívül tanulmányozható egy „Szilárd alapon” jeligéjű teljes dokumentáció.

Szehlo terve bazilikális elrendezésű, keresztházas, sokszögű fő- és mellékszentély-záródással, inkább a koragót tömegformálást idéző, mindenhol azonos gerincmagasságú nyeregtetővel. A fő- és kereszthajó találkozását a huszártorony emeli ki. A torony-kialakítás Szehlo 1892-ben megépült ceglédi evangélikus templomának tornyára hasonlít sokszögű alaprajzával, kiugratott ablaksorával és a toronysisak aljában elhelyezett, álló tetőablakaival. Belső kialakításában a travé a Chartres-i katedrálisra hasonlít és az enteriőr kialakítása is inkább a koragótikára utal a bimbós fejezetekkel és az ablakok egyszerű mérműveivel. A pályázatban előírt mellékoltár sajnos a metszeten nem látszik, de a négyzet északnyugati pilléréen látható egy neogótikus szószék, ezen kívül a szentély első boltozati egységének faltükrében egy oromzatos, kegyúri karzatnak megfelelő építészeti elem.

A „Szilárd alapon” jeligés pályázati tervsorozat még a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet által kifogásolt első pályázati kiírás részletességének is minden bizonnyal megfelelt volna. Belső látványtervet is rajzolt az ismeretlen építész, ezen az angol legyezőboltozatokra emlékeztető, mérművekkel díszített mennyezet és a freskók vázlatai is szerepelnek. A pályázat eredményét ismertető cikkben érdekes módon nem említik.⁵¹ Azt nem tudjuk, ki lehet a szerző, de a tervek rajzolási módjából, a szerkezetek pontos anyag- és méretjelölési módjából két dolog

⁴⁸ BÍRÁLAT 1886.

⁴⁹ „A vingai templom tervezetének beszerzése végett kiírt pályázatra 15 pályamű érkezett be; ezeket a bizottság f. é. november 15-én tartott ülésén megbírálván, a 600 forintos első díjat Stehló Ottó, a 400 forintos második díjat pedig Tandor Ottó budapesti építésznek ítélte oda. Mind a két győztes szaktársunk a Steindl I. tanítványa, s az ő irodájában, az országház építésénél vannak alkalmazva.” Pályázat eredménye. *Építő Ipar*, X. (1886) 47. 518.

⁵⁰ Az eredeti terveknek mára sajnos nyomuk veszett, csak amatőr digitális felvételeken tekinthetők meg, melyek 2003-ban készültek kutatási célból, az eredeti lapoknak sem a Temesvári R.k. Egyházmegyei Levéltárban (Arhiva Diecezană Romano-Catolică Timișoara) sem a vingai plébánián nem leltük nyomát. Az amatőr fotókért ezúton is szeretnénk kifejezni köszönetünket a levéltár rendkívül segítőkész vezetőjének, Claudiu Călinnek.

⁵¹ BÍRÁLAT 1886.

tűnik biztosnak: elsőként, hogy mérnöki gondolkodású lehetett az illető, aki a részletességgel valószínűleg a kivitelezhetőséget tartotta a tervek legjobb fokmérőjének és egyben legnagyobb előnyének. Másodsorban pedig az, hogy az épület ideájának művészi megjelenítésében – ha ez célja volt – nem járt sikerrel. A látványos, laikusokat is meggyőző darabjai a sorozatnak pont nem sikerültek jól: a két távlat egyike sem éri el a célját, azaz hogy reprezentatív képet fessen az elképzelt épületről. A belső nézet aránytalan, nem korrelál az alaprajzzal sem; és inkább hasonlít folyosóra, mint a főhajóra. A külső pedig jelentéktelen környezetével nem kiemeli a támpillérekkel erődszerűen megerősített szerkezetű épületet, hanem kopárrá teszi az egész rajz megjelenését. Valószínűleg tapasztalatlan lehetett a szerző, hiszen a pályázatok sajátja, hogy laikusokat kell meggyőznie a pályázónak rajzaival, mert a zsűrik elnökei sosem voltak építészek, legfeljebb a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet saját pályázatain. Az is egyértelmű, hogy a végleges terv kidolgozásához nem használták fel az anyagot.

A pályaterveken és a végleges tervdokumentáción kívül az egyházmegyei levéltárban fellelhető egy jelöletlen, befejezetlen tervsorozat is. Ennek célját nehéz meghatározni, mert a beadott pályaművek közé nyilvánvalóan nem tartozhatott. Azonban a rajzok léptéke, stílusa, valószínű keletkezési ideje miatt leginkább a pályatervekkel tűnik rokonnak. A „Szilárd alapon” jellegű tervhez képest szembetűnő a műépítési felfogás, a grafikusabb rajztechnika, így mindenképpen képzett építész munkájának véljük. A sorozat alaprajzot, metszeteket és oldalhomlokzatot tartalmaz. Ezekon is bazilikális elrendezésű templomot láthatunk, azonban a nyugati homlokzatot egyáltalán nem dolgozta ki a tervező, így azok minden nézetről lemaradtak. A legfeltűnőbb elem a szentélykörüljáró, amely a külső homlokzaton a szentély boltvállainak szintjéig érő támpillérekkel együtt jelenik meg a terveken, kívül hangsúlyos vimpergás díszítéssel.

Az engedélyezési terv

A pályázat eredményhirdetését követően hosszas vita alakult ki, mert a nyertes tervek megvalósítása túl sok pénzbe került volna. Kovács Ákos temesvári államépítészeti főmérnök tanácsa alapján az első két helyezett terv alapján készítették egy harmadikat.⁵² Valószínűleg az egyházmegyei előjárók, vagy a főmérnök ajánlhatta a város figyelmébe Eduard Reiter,⁵³ aki

⁵² MARTON 1892, 12.

⁵³ [Reiter Ede], építész; Fünfhaus, 1847. március 16. – Temesvár, 1908. augusztus 10.

elkészítette az engedélyezési és kiviteli dokumentációt.⁵⁴ A Reiter tervein látható templom a fővárosi, vagy más magyar neogótikus templomokkal nem hozható szoros kapcsolatba. A Rózsák terei Szent Erzsébet templomnak ugyan sokszög alaprajzú tornyai vannak, azonban a homlokzatkialakítása csak első ránézésre hasonlít, ha jobban megfigyeljük valódi rokonságot nem fedezhetünk fel a vingai templommal. A budapesti neogótikus templomok, amelyek az egész országban éreztették a hatásukat mint pl. a Szilágyi Dezső téri református, a fasori evangélikus, a belvárosi unitárius templom Pecz Samutól mind az ún. téglagótika vonalába tartoznak és a vingai templom után épültek. Korai, vakolt neogótikus templom is épült természetesen, pl. az újpesti főplébánia templom 1871–1881 között, de ezek aligha váltak olyan ismertté, hogy országosan éreztessék hatásukat. A nyertes pályaterv szerzőjének munkásságában csak a toronykialakítás bukkan fel később, Cegléden.

A nyertes pálya- és az engedélyezési tervsorozat annyiban hasonlít egymásra, hogy Reiter az épülettömeg és a méretek tekintetében követte Sztehlo nyertes tervét. Úgy tűnik, a pályázatban kijelölt főhajó-mérethez ragaszkodtak a megrendelők, még akkor is, ha a költségeket csökkenteni kellett.

A két tervsorozat közti legnagyobb változás, hogy az engedélyezési terven a mellékhajó már rendkívül sokat vesztett a pályaterven megfigyelhető jelentőségéből. Az oldalhomlokzaton látványosan alacsonyabb és keskenyebb is lett, kívülről hangsúlytalanabbá vált, alacsony hajlásszögű tetőszerkezetét mellvéddel takarták el – amely végül nem is épült meg, pedig még a kiviteli terveken is szerepel. A templom fedélszerkezetét megosztották, így a szentély feletti rész alacsonyabb belmagasságú lehetett.

A kereszthajó is jelentősen megváltozott: oromzatos lett a sátoztetős forma helyett, valamint hangsúlyos, mellvédekkel kiemelt bejárata is eltűnt – amely a nyertes pályaterven kissé emlékeztet a kassai Szt. Erzsébet templom déli kapujára, amelyről Sztehlo tanulmányt is megjelentetett.⁵⁵ Az ebből az irányból jól kivehető négyzet feletti huszártorony is áldozatul esett a változtatásoknak.

Reiter az oldalhomlokzat keleti részét is erősen áttervezte: az oldalsó mellékoltár helyének kialakítása a mellékszentélyben eredetileg kápolnaszerű lett volna, ehelyett egy

⁵⁴ Engedélyezési tervek: földszint, alapozás és a tornyok síkjában felvett alaprajzok, hossz- és keresztmetszet, elől- és oldalnézet, boltozati csomópontok és oszlopok nézete. Kiviteli tervek: Földszinti alaprajz a boltozat vasalatának ábrázolásával (1:100), földszinti alaprajz a berendezés ceruzás jelölésével (1:50, több lapon), oldalhomlokzat (1:50, több lapon), torony alaprajzai több síkon felvéve, torony nézete, fedélszerkezet metszete, ablakkiosztás, bádogozási terv, mérnöki terv, lépcsőterv, kerítés oldalnézete, lakatos tervek. Az eredeti tervek lappanganak, 2003-ban készült amatőr felvételekről ismerjük őket, a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár (Arhiva Diecezană Romano-Catolică Timișoara) jóvoltából.

⁵⁵ SZTEHLO 1913, 797–806.

kisebb külön bejáratot és oromzatos kiemelést kapott. A különálló vimpergák és fiatornyok helyett padlásablakokat helyeztek el a tetőn. Összességében a szentély-oldal elvesztette nagyvonalú kiképzését, töredezettebbé vált a tömegforma.

A nyertes pályaterv főhomlokzatát sajnos nem ismerjük, maguk a tornyok kevesebb lényegi változtatáson mentek át. A toronymellvéd kialakítása, a sokszögű alaprajz és a vakárkádok jellege a klosterneuburgi apátság templomával mutat rokonságot mindkét építész tervén. Sztéhlo a mellvéd díszítésében és a támpillérek vimpergás hangsúlyozásában vehetett példát a Bécs melletti templomról, amelynek restaurálása éppen 1886-ra készült el.⁵⁶ Reiter áttervezte a toronysisak alsó részén futó ablaksort, amellyel még jobban hasonlít a klosterneuburgi templomra, de a mellvéd korlátját és a homlokzat jellegét erősen befolyásoló támpilléres hangsúlyozást már jobban igazította saját elképzeléseihez. A függőleges tengelyek kialakításával a gótika vertikálitása erősödött meg az engedélyezési tervben: a talajszintről indulva egy vonalba rendeződtek az axisok a sarkok kiemelésében. Ez a toronysisak alsó szintjén található padlásablakok és az alatta kiugratott faltükrőben körbefutó páros ablakok, és az egy szinttel lejjebbi ablakok közti faltükrők függőleges összevonásánál a legfeltűnőbb. Ehhez képest nem olyan jelentős változtatás a szentély és kápolna, valamint a torony homlokzatán a zárópárkányok alatti vakárkádok átalakulása egy sokkal erőteljesebb, inkább romanesk hatású párkányzattá, amely a jáki templom formaképzésével rokonítható.

Ezeket tekinthetjük Reiter saját stílusának is: két neogótikus műve is áll Temesváron, mindkettő a 19. század végén épült. 1894-re készült el a józsefvárosi bajor Boldogasszony Iskolanővérek rendjének temploma,⁵⁷ amely a vingai templomra kéttornyos elrendezésével emlékeztet. A tornyok felső harmada a vingai tornyok egyszerűsített változata és a főhomlokzat markáns díszítőeleme mindkét épületen a vakárkád. A vingainál kicsit korábban, 1887-ben avatták fel szintén Temesváron a Mehala kerületben ma is működő másik római katolikus Reiter-templomot.⁵⁸ Ez az egytornyos épület lényegesen kisebb a vingainál, de itt is hangsúlyosak a torony támpillérei.

A vingai templom engedélyezési tervein látható belső tér a nyertes pályatervhez képest – a külsőhöz hasonlóan – szintén nagymértékű változtatáson ment át. Az engedélyezési terven már nincs trifórium szint, így a háromosztatú travé egy kétsávós rendszerré vált, amelyben tíz helyett csak nyolc nyílás van. A szintek arányai is megváltoztak, az új, az egész hosszházon

⁵⁶ MENZL 1886, 521–522. Reiter egyébként Bécs mellett, Fünfhausenben született, így valószínűleg ismerte a templomot.

⁵⁸ ZOLLNER 1996.

végigfutó vízszintes osztást Reiter az orgonakarzat alsó szintjében – födémmel is elválasztva – húzta meg, még a keresztház és a szentély oldala is kétszintes. A Sztéhlo-féle mellékhajó csúcsíves nyílásokkal, optikailag kevésbé vált volna el a főhajótól, Reiter a nyomott szegmensívek használatával a belsőben térileg is teljesen leválasztotta és az egyes tereket fedő dongaboltozatokkal gyakorlatilag egymás mellé sorolt kápolnákká változtatta a mellékhajót. A keresztházig tartó felső, összevont „szint” magasabb, csúcsíves faltükörsorozat lett.

A travé egységesítésével a keresztház kiemelt szerepe, nagyvonalú belmagassága eltűnt; az ablakok egyszerűsödésével és a szentély oldalfalának kétszintes beépítésével alapvetően megváltozott a belső jellege is. A keresztház felső szintjéről – ahol külön megközelíthető helyiség is van –, belső, színezetlen üvegablakok engedik be a fényt a templomtérbe. Sztéhlo világosabb, nem csak tömegileg, hanem térileg is keresztházias elrendezést javasolt. Külön emeleti helyiséget csak a szentély első harmadába tervezett, amely a kegyúri karzatnak feleltethető meg, és amelyet a keresztház és a szentély közti utolsó mellékhajó-egységből lehetett volna megközelíteni. A pályaterven látható, a négyszöglet északnyugati pillérére helyezett szószék az engedélyezési terven már nem jelent meg.⁵⁹

Jól leolvasható, hogy a szerkezetében is új, vasalt hatsüveges boltozatos mennyezet valamivel magasabb lett,⁶⁰ a tetőgerinc viszont alacsonyabbra került, az így áttervezett tetőszerkezet kevesebb faanyagot igényelt – tizenkét állószék helyett csak kilencet.

Az így elkészült engedélyezési dokumentációval a vingaiak már minden bizonnyal elégedettek voltak, mert a kivitelezési terven már csak apró módosítást figyelhetünk meg.

Miért éppen csúcsíves? A neogótika mint egyéni stílus

A pályázat szakmai opponálásának említése során már felmerült a stílus kérdése, azonban ezzel nem csak a tervezői nehézség, vagy a ráfordítandó idő mennyisége okán érdemes foglalkozni. A megrendelőkre hivatkozó forrásokból, a kiírás körülményeiből az sajnos nem derül ki, hogy miért volt olyan fontos a bolgárajkú magyaroknak a gótikus stílus. Valószínűsíthető, hogy a fővárosra figyelő, magukat elsősorban magyarként meghatározó közösségnek a Parlament stílusvitája után, a koronázó főtemplom nagy közérdeklődést kiváltó restaurálása közben nem maradt kétsége afelől, hogy új templomuknak is ebben a stílusban kell

⁵⁹ A ma álló templomban természetesen van szószék, de a négyszöglet délnyugati pillérére került, ez sem az engedélyezési, sem a kiviteli terveken nem látszik.

⁶⁰ A hosszház boltozatának bordái a kivitelezéskor a tervnek megfelelően nem kőből, vagy tégla erősítéssel készültek, hanem hajlított acél I profilokból, amelyeket aztán segédszerkezettel takartak.

épülnie, és abban az ideális kéttornyos formában, ahogy akár a korszak legnagyobb neogótikus templomépítkezésén a kölni dóm befejezésénél is láthatták.

Az építészek oldalát tekintve már több forrásunk utal arra, akár a vingai templomot is példaként állítva, hogy a neogótikus stílus tulajdonképpen egyéni és műhelystílusként is értelmezhető.

Evidenciának tekinthetjük a 19. század utolsó évtizedeiben, hogy a magyarországi egyetemi építészképzés nagyban befolyásolta a hazai építészet formavilágát, azonban az már talán kevésbé egyértelmű, hogy mennyire. A magyar felsőfokú építészképzést a Királyi József Műegyetem indította meg az építész szakosztállyal 1873–1874-től és 1884-től egyenletesen nőtt a hallgatók száma. Ez azt jelezte, hogy a Magyarországon működő építészek nagy része már Budapesten és nem Bécsben, vagy Berlinben tanulhatott. Az első ilyen hallgatói generáció Steindl Imrétől, Hauszmann Alajostól, majd Czigler Győzőtől tanulhatta a tervezést, úgy, hogy 1887-től átalakították az oktatást; többek közt az építészeti alaktan és tervezési tárgyakat összehangolták a történeti előadásokkal.⁶¹ Az ezután évtizedekig hasonlóan működő oktatás a tervezői és történeti tárgyakon felül természettudományos, műszaki és technikai tárgyakkal arányosan épült fel, így a historizálás sosem volt szolgai, mert a választott történelmi stílusokat *kitanulták és továbbfejlesztették*, az ismerős formákat felhasználva az eredetihez képest egészen más funkciójú és léptékű épületeket alkottak. A három vezető tanár óráinak címei ugyan nem tették egyértelművé, de visszaemlékezésekből tudható, hogy a tervezői tárgyakon a professzorok stílusgyakorlatokat kértek oktatott és tervezési munkájukban is preferált korszakuk stílusában: Steindl a középkort, Hauszmann a reneszánszt, Czigler pedig az ókort képviselte.⁶² A vezető tanárok sokat foglalkoztatott tervezőkként építészirodát is működtettek, lehetőségük volt akár a tehetséges egyetemi hallgatókat is becsatornázni munkáikba. Érzékletesen ír erről visszaemlékezéseiben Sándy Gyula, aki 1891-ben szerezte meg a diplomáját. Legtöbb tervezési tárgyát Steindl Imrénél végezte, akinek az első órákon mondott dörgedelemnek ható figyelmeztetését csak évekkel később értette meg: azt, hogy sohase tervezzen antikban vagy barokkban. Ezt Steindl nem magára az építészeti stílusra értette, hanem inkább arra, hogy a tehetséges és szorgalmas diák ne a két rivális, antikban – Czigler – és barokkban – Hauszmann – tervező tanárt válassza.⁶³ Sándy hallgatott is rá, Steindl országház-építő irodájában dolgozott már harmadéves korában a nyári szünetben, annál is inkább, mert

⁶¹ SZENTKIRÁLYI 1971, 446–451.

⁶² ISTVÁNFI 2010, 201.

⁶³ SÁNDY 2005, 28.

tanára jól ismerte, „különösen az ő gothikus stílusa iránt érdeklődő hallgatóként”.⁶⁴ Ezen a nyáron együtt dolgozott a vingai templom pályázatának nyertes tervezőivel: Tandor Ottó volt az iroda vezetője, Sztehlo Ottó pedig a munkatársa. Sándy segítségére már csak azért is szükség volt, mert ekkor írták ki az erzsébetvárosi katolikus templom pályázatát, amelyen a népes tervező iroda munkatársainak felével vett részt, Sándy is beleértve.⁶⁵

Steindl irodája – és más egyetemi tanárok és tanítványaik – sem alkottak generálisan új formanyelvet, sőt azt sem lehet kijelenteni, hogy a preferált stílusban egyedi, csak rájuk jellemző formavilágot alkottak volna. Azonban egyetemi képzettséget, intellektuális erőfeszítést, az építészeti megoldások hosszas csiszolását igényelte a történeti alaktan és a legmodernebb igényekre való tervezés szintetizálása, amelyből a kialakult jó példák egyedivé váltak, és személyhez-alkotói körhöz köthetőek lettek. Erre utal Nendtvits Gusztáv, aki a korábban többször idézett, „Őszinte szó Vinga város tervpályázatáról” című 1886-os cikkén kívül máshol is megemlítette Vinga esetét: „... nem mondhatjuk-e, hogy Steindl Imre részint tanári, részint magán működésével valóságos magyar gothikus iskolát teremtett? ... De látjuk azt a gárdát, a mely mellette fölnőtt, a mely az ő vezetése alatt hazánk számos műemlékét restaurálja; a melynek egyes tagjai hol egyik, hol a másik pályázatból kerülnek ki győztesen s már a vidéket számos ... sikerült alkotással gazdagították; ott van, csak a mint eszembe jutnak, a M. Mérn.- és Építész-Egylet egyik nagy pályázatának nyertese, ott a Vinga városának templomára hirdetett pályázat, a szolnoki ref. templompályázat nyertese stb. stb. Ez csak kétségtelenül bizonyos irányban dolgozó iskola, a mely ... kétségen kívül mindinkább erősödni fog.”⁶⁶ Steindl fő példája az oktatásban és a praxisában is Friedrich von Schmidt volt,⁶⁷ egyéni alkotói stílusa az életművében többször is megjelenő kupola kérdésén keresztül ragadható meg a legpregnansabban: a magyar Parlament pályázati terve, a német Reichstag pályázata és a végül megvalósult budapesti Országház a kvintesszenciája a korszak építészetének: a kupola mint szerkezeti elem a gótikus stílusnak nem sajátja. Az alapvetően reneszánsz elemre gótikus „bőrt” húzni komplex építészeti feladat, az ellentmondás téri és formai megoldása a kor

⁶⁴ SÁNDY 2005, 16.

⁶⁵ SÁNDY 2005, 16. Ma Árpád-házi Szent Erzsébet-plébániatemplom a Rózsák terén (Budapest, VII. kerület). A személyi összefonódás dacára a vingai és a budapesti templom csak elhelyezkedésében – nem zárt sorban, hanem parkban áll mindkettő – és nyugati homlokzatának tömegformálásban mutat némi hasonlóságot, amely Steindl más variációjú tervpályázataira is igaz. Válogatott pályatervek: <http://rozsaktere.uw.hu> (2018. január 4.)

⁶⁶ A cikkel való egyetértésére a szerkesztő – Ney Béla – külön felhívta a figyelmet: „Minden módosítás nélkül közöljük lelkes kartársunknak és kedves munkatársunknak a távolból küldött pompás cikkeit annál is inkább, mert fejtegetéseinek *legnagyobb részével* mi is egyetértünk.” NENDTVITS 1891, 18.

⁶⁷ NENDTVITS 1891, 27–28.

szellemiségébe nyújt mélyebb bepillantást,⁶⁸ tulajdonképpen a semperi *Bekleidungstheorie* egyik legszebb példája.⁶⁹

A templom építése

A vingai templom engedélyezési és kivitelezési terveinek elkészítésére végül egy temesvári építészrt kértek fel, aki ugyan sokat megtartott a pályatervből, mégis pont az a szellemiség hiányzik belőle, amelyet a Steindl-tanítvány Sztéhlo Ottó képviselt.

A pályázati tudósítás szerint a nyertes terveket az ítélő bizottság és a lakosság zöme tetszésének megfelelően kellett átalakítani,⁷⁰ így nem meglepő, hogy az engedélyezési terv erősen módosult a pályázatihoz képest. Minden valószínűség szerint a költségcsökkentés és a széleskörű egyetértési kívánalom miatt nem vállalta sem Sztéhlo, sem Tandor az engedélyezési és kivitelezési tervek elkészítését.⁷¹ Pedig úgy tűnik, hogy a város nem akarta kihagyni őket – még az Egyletet is megkérdezték, hogy kit ajánlanak építésvezetőnek, ők természetesen Sztéhlo Ottót javasolták.⁷² Az *Építő Ipar*ban meg is jelent, hogy a részlettervek kidolgozásával megbízták;⁷³ később, mint már láttuk, mégis Eduard Reitert kérték fel. A templom kivitelezésére kiírt árlejtés és maga az építkezés sem ment viszontagságok nélkül, az első ajánlat ellen az államépítészeti hivatal kifogást emelt.⁷⁴ A kivitelezés során az először megbízott művezető visszalépett és a már a tervpályázat zsűrizése során is a végső megoldást javasló

⁶⁸ Erről bővebben: SZÉKELY–MARTON 2016, 73.

⁶⁹ Főként a „Das Prinzip der Bekleidung hat auf den Stil der Baukunst und der anderen Künste zu allen Zeiten und bei allen Völkern grossen Einfluss geübt” fejezet a *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten* című művében. Ebben a részben a textilművészet jelentőségét illető, a könyvben már korábban levezetett érvelését folytatja Semper. Szerinte az építészeti stílusokat is alapvetően meghatározta a textilművészet, a stílusok fejlődését voltaképpen egyenesen ebből vezette le. Ezt az alapvetően a szerkezettől független fejlődéstörténetet később a historizmusban is sokan úgy értelmezték, hogy ezzel a „burkolat” és a szerkezet elválasztható, egymástól független lehet, pedig ez a semperi szövegből nem következik. SEMPER 1860, 217–227.

⁷⁰ BÍRÁLAT 1886.

⁷¹ Sándy visszaemlékezéseiből arra is következtethetnénk, hogy a parlamenti építési irodai munkájukkal akár össze is tudták volna egyeztetni, ahogy az erzsébetvárosi templom pályatervezését is megoldották.

⁷² A mű-és középítési szakosztályok ülése. *Építő Ipar*, XIV. (1890) 21. 226.

⁷³ *Építő Ipar*, XI. (1887) 2. 16.

⁷⁴ Valójában 1889. június 1-én tartották az emléklap szerint (MARTON 1892, 12). A felhívásban szerepelt, hogy február 18-án, a vingai polgármesteri hivatalban lesz az árlejtés, az összeget 117 944 forintban határozták meg. (Templom-építés. *Gazdasági Mérnök* XIII. [1889] 4. 45). A *Fővárosi Lapok* vidéki hírei közt a szerintük megbízott aradi építésznek neve is megjelent: Slavitsék és Regdon, de ők végül ismeretlen okból nem kapták meg a munkát (Vingán. *Fővárosi Lapok* XXIX. 43. (1889. február 22.) 382). A második árlejtés felhívása még az osztrák szakajtóban is megjelent (Submissions Anzeiger. *Der Bautechniker*, X. [1890] 17. 242). 1890. május hó 5-én tartották (*Építő Ipar*, XIV. [1890] 17. 182), amelyen Antony Tamás, Hosztalek Károly és Schneider Róbert budapesti vállalkozó cég nyerte meg a munkát (14% leengedésével, 119 315 forintért). A város közgyűlést tartott aznap, Kotsis [helyesen: Kocsis] Lajos aradi építész személyében kijelölték a művezetőt, az építkezés időtartamát pedig 1890. június 15-től 1890. november 30-ig határozták meg, amelyet be is tartottak. MARTON 1892, 12.

Kovács Ákos, a temesvári királyi építészeti hivatal főnöke vette át a helyét.⁷⁵ A részletes kivitelezési tervek alapján, a budapesti mesterek által vállalt határidőre végül csak megépült templom.

Azonban az 1892. június 12-én lezajlott nagyszabású, ünnepélyes átadó után sem nyugodott meg minden kedély Vingán:⁷⁶ az építkezés a helyi sajtó szerint az árlejtési összeg duplájába, 300 000 forintba került,⁷⁷ az átadóra szerkesztett *Emléklap* részletes felsorolásában nem is szerepel a „hivatalos” végösszeg, csak az egyes elemek ára. Az átadó előtt, magas rangú felügyelőkkel lefolytatott felülvizsgálat ugyan sikeresen lezárult,⁷⁸ de sajnos az 1893-as helyi újságban felvetett aggodalom – „Ha most fontolóra vesszük azt a lényeges körülményt is, hogy ily monumentális épület fentartása amúgy is nagy összegekbe kerül, mennyivel kerül többre akkor, midőn rossz anyagból vagy nagy sietve készítettet?”⁷⁹ – valóra vált: 1922-re a templom komoly javításra szorult. A nem sokkal korábban – a településen már megszokott széleskörű és hangos érdeklődés közepette – megválasztott plébános az egyházmegyének írt levelében számolt be az épület hibáiról:

„Két évvel ezelőtt a tornyát lehordta a vihar – oly meglepetés, amelyre kellő időben illetékes körök nem gondoltak – pedig a tornyon mutatkozó hibák már akkor is indokolták volna a komoly beavatkozást. [...] a tetőzet palája sok helyen szétmállott, gerendázata és deszka alkatrésze egyes helyeken korhadt, a falak pedig több helyen ennek következtében teljesen átáztak. [...] a templom téglá anyaga sajnos nem elsőrangú – a téglát tégláégetésre nem alkalmas vingai agyagból égették, miért is az egyik torony erkélye már most is közveszélyes.”⁸⁰ Az elkészült felújításról azonban hivatalos felhívás már nem jelent meg, valószínűleg közvetlen megbízással a plébánia maga intézte.

⁷⁵ Az építkezést Kocsis Lajos ellenőrizte 3 000 forint tiszteletdíjért, de – ahogy az *Emléklap* fogalmaz –, „bizonyos félreértések következtében meghasonulván a város tanácsával s illetve a templom építési bizottság több tagjaival, kénytelen volt visszavonulni”. Kovács Ákos, a temesvári kir. építészeti hivatal főnöke vette át a felügyeletet, alkalmi kiszállásokkal. MARTON 1892, 13. Erről kicsit sarkosabban fogalmaz a helyi sajtó, amely szerint Shäffer Vilmos vingai rendőrkapitány és a templomépítési bizottság elnöke, addig „fondorkodott” amíg a város által választott Kocsis Lajost ki nem túrta. SZÁMADÁS 1893.

⁷⁶ [MARTON] 1892c, 18–19.

⁷⁷ A cikk főként az elszámolhatóságot követeli, nem feltétlenül az összeg nagyságát kifogásolja. SZÁMADÁS 1893.

⁷⁸ 1892. június 2-án kezdődött a vizsgálat. Temes megye részéről Haas József, kerületi építészeti felügyelő, a város részéről Feletár Nándor városi tisztii ügyész és báró Braudenstein Ottó, a kereskedelmi minisztérium műszaki osztályának számtisztje (akit egyenesen a kormány küldött) végezték. A felülvizsgáló bizottság kevés, többnyire jelentéktelen hibákat fedezett fel. A kivitelező vállalat és művezetője, Schneider munkáját jónak, 8 000 forintos hasznukat megérdemeltnek ítélték. MARTON 1892, 13.

⁷⁹ SZÁMADÁS 1893.

⁸⁰ Havlin Vencel adminisztratív intéző 238. sz. levele a Csanád egyházmegyei főhatóságnak, Vinga 1922. november 11. ADRCTI VINGA, 1. doboz. Ennek a felújításnak azonban nem találtuk nyomát, csak 1907 és 1909 nyarán jelentek meg az *Építő Iparban* árlejtésre való felhívások templomtatarozásra. *Építő Ipar*, XXXI. (1907) 28–29. és *Építő Ipar*, XXXIII. (1909) 26–28.

A ma álló épület külsejét tekintve lényegében eredeti formájában látható.⁸¹

Ma ugyan lényegesen kevesebb a hívő, de a közösség a mai napig élőnek számít. A városban a 20. század viharai után már alig beszélnek magyarul, identitásuknak a templom sem képezi olyan szerves részét, mint az 1880-as években. Azonban egy dolog még most sem veszett el: „a bolgárjku magyarok” utódainak emlékezetében 2017-ben is él, hogy a templomot azért kellett ilyen nagyra építeni, mert a régi épületben nem fért el az 5000 fős gyülekezet. Méretével a mai napig alapvetően meghatározza a településképet: kiemelkedő elhelyezkedésével messziről beazonosíthatóvá teszi a ma már inkább falusias hangulatú várost.

⁸¹ A felszentelés óta a nyugati homlokzat üveglakait megduplázták, a szoborfülkéket is beüvegezték és a közelmúltban zöld acél cserepeslemezre cserélték a fedést.

The biggest church of the Bulgarian-Hungarians. The architectural competition for the Roman Catholic church in Vinga

(Summary)

After the Austro-Hungarian Compromise the state establishment worked as a stable system until World War I. The immovable scheme of the Austro-Hungarian dual monarchy state-system and the economical prosperity induced building operations. The society became more and more civilian thus the architectural competitions, as a phenomena of the free-market economy, spread widely. This process was favoured by the Association of Hungarian Engineers and Architects.

Among the architectural competitions the ecclesiastical ones frame a different group. In these cases, the constitutor is not a faceless state organization or a capitalist company but a community who considered its church as an expression of their identity.

The city of Vinga which is located near to Arad advertised a competition for designing a new catholic church in 1886. Vinga was founded at the middle of the 18th century when Bulgarian refugees won the right to settle down in the uninhabited territories of Temes county. They preserved their Bulgarian identity thus they regarded themselves as a part of the Hungarian nation, too. Their biggest town Vinga was built with wide roads according to a planned urban structure and they raised a neoclassical Roman Catholic church. The economic prosperity and the growth of the population induced the need for a bigger and representative church at the end of the 19th century and they decided to organize an architectural competition to find the most magnificent plan. In the same time, they were quite tight-fisted, thus this two aspects resulted a knotty situation.

The process of the design competition and its criticism was not only published in the local newspaper: the bilingual *Vingánska Národna Nuvála / Vingai Néplap*, but also in the most prominent Hungarian architectural journal: *Építési Ipar*. As it was ordered the plans were designed in Gothic style. In the Hungarian historicism the neo-Gothic influence came from Viena. The architects, as Imre Steindl, who studied from Friedrich von Schmidt brought this trend to Hungary, and later as teachers propagated this to their students. The Vinga Church Building Comitee found Ottó Szešlo's – a Steindl-follower's – neo-Gothic proposal the best but they wanted to reduce the costs.

After some complication the construction plans were made by Eduard Reiter, an architect from Timișoara (Temesvár). Examining the original drawings we can follow the alterations, how the concept and the details changed. From the elegant competition design Reiter made a cheaper and a bit provincial church and in some forms it is possible to find his own taste. The Roman Catholic church in Vinga became a huge three-bayed building with a low-keyed crossnave, the white walls and rib vaults are emphasized with a decorative, ornamental painting. The furniture and the altars were made in the same style, giving us a magnificent general impression. The façade with two high towers determines the view of the city up to this day.

Képaláírások

A vingai katolikus templom főhomlokzata. Fotó: Székely Márton, 2017.

A vingai katolikus templom belső tere: travé és keleti nézet. Fotó: Székely Márton, 2017.

A vingai katolikus templom boltozata a tetőtérből. Fotó: Székely Márton, 2017.

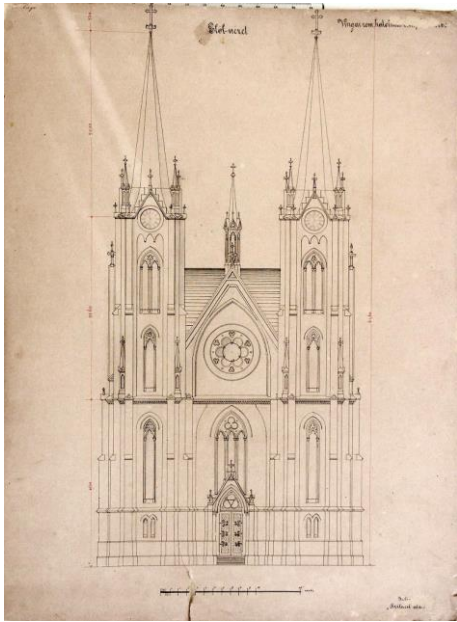
Sztehlo Ottó (C. M. B jelige): Hosszmetszet, pályaterv, Budapest, 1886. 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003), a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton

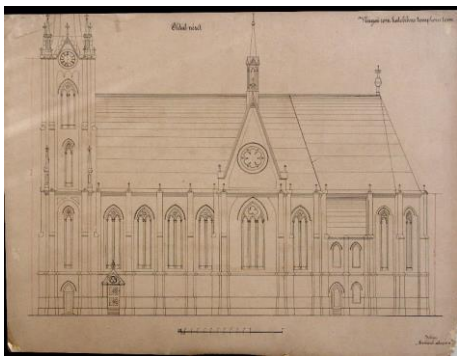
Sztehlo Ottó (C. M. B jelige): Oldalhomlokzat, pályaterv, Budapest, 1886. 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003), a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton

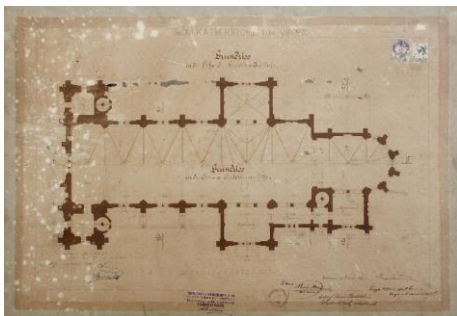
„Szilárd alapon” jelige. Előlnézet, pályaterv, Budapest, [1886]. 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003) a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton

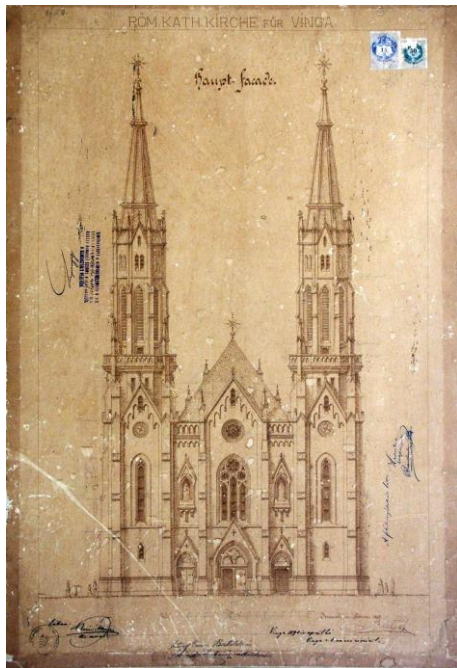
„Szilárd alapon” jelige. Oldalnézet, pályaterv, Budapest, [1886]. 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003) a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton.

Reiter Ede: Grundriss [alaprjz], engedélyezési terv. Temesvár, 1890 február, 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003) a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton.

Reiter Ede: Haupt Facade [főhomlokzat], engedélyezési terv. Temesvár, 1890 február, 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003) a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton.

Reiter Ede: Längenschnitt [hosszmetszet], engedélyezési terv. Temesvár, 1890 február, 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003) a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton.

Reiter Ede: Querschnitt [keresztmetszet], engedélyezési terv. Temesvár, 1890 február, 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003) a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton.

Reiter Ede: Seiten-facade [oldalhomlokzat], engedélyezési terv. Temesvár, 1890 február, 1:100. Az eredeti lappang. Amatőr felvétel (2003) a Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár jóvoltából. Digitális szerkesztés: Székely Márton.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

ADRCTI VINGA

XX. sz. Temesvári R. k. Egyházmegyei Levéltár (Arhiva Diecezană Romano-Catolică Timișoara), Vinga doboz 1–2., jelzet nélkül.

IRODALOM

BÍRÁLAT

1886 Az új templomtervek megbírállása. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* 1886. III. (november 16.) [1.]

CSORBA Á.

1867 Vinga város bolgár lakói. *Magyarország és a Nagyvilág* III. 4. 41–42.

FRIED I.

1980 A magyarországi bolgár nyomtatványok. *Magyar Könyvszemle* XCVI. 2. 165–168.

ISTVÁNYI Gy.

- 2010 Az építészettörténet oktatásának formái és kiemelkedő személyiségei 1918-ig. *Építés-Építészettudomány* XXXVIII. 3–4. 201.
- KAREBENCHEVA, K.
2009 A bolgár kisebbség története. In: Jakab Albert Zs. – Peti L. (szerk.): *Folyamatok és léhelyzetek – Kisebbségek Romániában*. Kolozsvár, 70–71.
- MANUSOV M.
1893 A vingai bolgárok nyilatkozata. *Temes-Vingai Híradó* I. 17. [1.]
- MARTON J.
1892 A vingai bolgárok és paulchánok bevándorlásának, anyagi és szellemi fejlődésének rövid története. In: Uő (szerk.): *Emléklap. A vingai róm. katolikus templom keletkezése, építése, felszenteléséről*. Arad, 2–5.
- [MARTON J.]
1892a A Mária Terézia és I. Ferencz magyar királyok által a bolgároknak kiadott váltáslevelei. In: Marton János (szerk.): *Emléklap. A vingai róm. katolikus templom keletkezése, építése, felszenteléséről*. Arad, 6–10.
1892b A vingai templom-alap szervezésének és építésének története. In: Marton János (szerk.): *Emléklap. A vingai róm. katolikus templom keletkezése, építése, felszenteléséről*. Arad, 11–14.
1892c A templomszentelés ünnepe. In: Marton János (szerk.): *Emléklap. A vingai róm. katolikus templom keletkezése, építése, felszenteléséről*. Arad, 18–19.
- MENZL
1886 Die Bestaurierungs-Arbeiten und der Ausbau der Thürme an der Stiftskirche zu Klosterneuburg. *Der Bautechniker* VI. 40. 521–522.
- NAJDENOVA, J.
1993 Magyar adalékok a bánáti bolgár időszaki sajtóban (1867–1920). In: Békési Imre et al. (szerk.): *Régi és új peregrináció: magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*, II. Szeged–Budapest, 241–242.
- NÉMETH N. – MARÓTY K.
2018 A művészet históriája és a historizmus – a korszak német művészetfilozófiai háttére. *Architectura Hungarie* (megjelenés alatt)
- NENDTVITS G.
1886 Őszinte szó Vinga város tervpályázatáról. *Építő Ipar* X. 4. 31–32.
1891 Budapest építőművészete. *Építő Ipar* XV. 3. 18.
- NYAGULOV, B.
2009 A bolgár kisebbség múltja és jelene. In: Jakab Albert Zs. – Peti L. (szerk.): *Folyamatok és léhelyzetek – Kisebbségek Romániában*. Kolozsvár, 41–52.
- NYAGULOV, B.
2005 A romániai bolgár kisebbség múltja és jelene. *Korunk* III. 1. 41–99.
- SEMPER, G.
(1851) Tudomány, ipar és művészet. Javaslatok a nemzeti jellegű művészeti érzés ébresztésére. In: Uő: *Tudomány, ipar és művészet*. Budapest [1979], 33–72.
1860 *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Aestetik*, I. Frankfurt.
(1869) Az építészeti stílusokról. In: Uő: *Tudomány, ipar és művészet*. Budapest [1979], 102–105.
- PALOTAY Á.
1885 Egy nem magyarajku magyar város. *Vingánska Nárudna Nuvála – Vingai Néplap* 1885. április 20. [címlap]. Másodközlés a *Függetlenség* című lap nyomán.

SZÁMADÁS

1893 Számadást kérünk! *Temes-Vingai Híradó* I. 13. [1.]

SZÉKELY, M–MARÓTY, K.

2016 Imre Steindl's neo-gothic approach in the Hungarian design competitions of the 1870's. *A&U [Architektúra & Urbanizmus]* L. 1–2. 66–77.

2018 A pályázat mint jelenség a késő historizáló építészet korában. *Építés-Építészettudomány* XLVI. 1–2. 93–116.

SZENTKIRÁLYI Z.

1971 Adatok a magyar építészképzés történetéhez. *Építés-Építészettudomány* III. 4. 446–451.

SZTEHLO O.

1913 Megfigyelések a kassai Sz. Erzsébet-templom építése történetének felderítéséhez. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* XLVII. 50. 797–806.

SÁNDY Gy.

2005 *Hogyan lettem és hogyan voltam én templom-építő, -tervező és művezető építész?* Lapis angularis 6. Szerk. Fehérvári Zoltán. Budapest.

TOLNAY L. – NEY B.

1886 Vinga Város Tisztelt Közönségének. *Építő Ipar* X. 5. 44–45.

VASILÈIN, J.

2005 A bánsági bolgárokról. *Korunk* III. 1. 89–90.

VIOLLET-LE-DUC, E.

1863–1872 *Entretiens sur l'architecture*. Párizs.

ZOLLNER, A.

1996 *Die Mehala-er Pfarrkirche. Biserica Parohială „Sfântul Nume al Sfintei Fecioare Maria*. <http://www.banater-aktualitaet.de/tms42.htm> (2018. február 14.)